

e-ISSN: 1694-8734
№2(5)/2024, 81-88

УДК: 388.43(575,2
DOI: [10.52754/16948734_2024_2\(5\)_10](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_2(5)_10)

**КЫРГЫЗСТАНДЫН ТҮШТҮК АЙМАГЫНДА АЗЫК-ТҮЛҮК КООПСУЗДУГУН
КАМСЫЗ КЫЛУУ КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

**ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ЮЖНОГО РЕГИОНА КЫРГЫЗСТАНА**

**PROBLEMS OF ENSURING FOOD SECURITY IN THE SOUTHERN REGION OF
KYRGYZSTAN**

Бакалбаева Алила Зулпукаровна
Бакалбаева Алила Зулпукаровна
Bakalbaeva Alila Zulpukarovna

окутуучу, Ош мамлекеттик университети
преподаватель, Ошский государственный университет
lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗСТАНДЫН ТҮШТҮК АЙМАГЫНДА АЗЫК-ТҮЛҮК КООПСУЗДУГУН КАМСЫЗ КЫЛУУ КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Аннотация

Макалада өлкөнүн түштүк аймагында азык-түлүк коопсуздугуна учурдагы коркунучтары жана аларды экономикалык коопсуздук тутумунда чечүү мүмкүнчүлүгү каралат жана алар: азык-түлүк коопсуздугу, аймактык азык-түлүк рыногу, айыл чарба өндүрүшү, өндүрүштүн натыйжалуулугу. Региондун экономикасынын абалы, бул анын азык-түлүк көз карандысыздыгын жана калктын тамакаш азыктарына жетүүсүн камсыз кылуу жолдору. Ошондой эле суроо талабы жогору азык-түлүктөр жетишсиздиги боюнча 2022-2023-жылдарга карата салыштыруу көрсөтүлөт. Азык-түлүк менен камсыз кылуу проблемаларын чечүүнүн жолдору сунушталып каралат. Теориялык изилдөөлөрдү ишке ашырууда өлкөнүн калкынын азык-түлүк коопсуздугу проблемасын чечүүнүн негизги жолдору жана импортту алмаштырууну активдүү колдонуу менен ата-мекендик өндүрүштүн көлөмүн көбөйтүү үчүн агроөнөр жай секторун стимулдаштыруу жана долбоорлор менен иш алып барышы каралат.

Ачык сөздөр: азык-түлүк коопсуздугу, аймактык азык-тулук базары, айыл чарба өндүрүш, экономикалык жана улуттук коопсуздук мамлекеттик, өндүрүштүн эффективдүүлүгү.

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЮЖНОГО РЕГИОНА КЫРГЫЗСТАНА

PROBLEMS OF ENSURING FOOD SECURITY IN THE SOUTHERN REGION OF KYRGYZSTAN

Аннотация

В статье рассматриваются современные угрозы продовольственной безопасности южного региона страны и возможности их решения в системе экономической безопасности, а это: продовольственная безопасность, региональный продовольственный рынок, сельскохозяйственное производство, эффективность производства. Состояние экономики региона и пути обеспечения его продовольственной независимости и доступа населения к продовольствию. Также показано сравнение 2022-2023 годов по дефициту востребованных продуктов питания. Предложены и рассмотрены пути решения проблем продовольственного обеспечения. При реализации теоретических исследований рассмотрены основные пути решения проблемы продовольственной безопасности населения страны и стимулирования агропромышленного сектора и работа над проектами по увеличению объемов отечественного производства с активным использованием импортозамещения.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, региональный продовольственный рынок, сельскохозяйственное производство, экономическая и национальная безопасность государства, эффективность производства

Abstract

The article discusses modern threats to food security in the southern region of the country and the possibilities of solving them in the economic security system, namely: food security, regional food market, agricultural production, production efficiency. The state of the region's economy and ways to ensure its food independence and population access to food. A comparison of 2022-2023 in terms of shortages of popular food products is also shown. Solutions to food security problems are proposed and considered. In the implementation of theoretical research, the main ways to solve the problem of food security for the country's population and stimulate the agro-industrial sector and work on projects to increase domestic production with the active use of import substitution are considered.

Keywords: food security, regional food market, agricultural production, economic and national security of the state, production efficiency.

Азык-түлүк коопсуздугу – өлкөнүн бардык калкынын тамак-аштын негизги түрлөрүн керектөө үчүн белгиленген физикалык стандарттарга ылайык коопсуз тамак-ашка физикалык жана экономикалык жеткиликтүүлүгү.

Физикалык жеткиликтүүлүктүн маңызы тамак-аштын негизги түрлөрү өлкөнүн бардык аймагында каалаган убакта керектүү диапазондо болушу керек. Ошондой эле, экономикалык жеткиликтүүлүк өлкөнүн калкы тамак-аштын негизги түрлөрүнүн керектүү көлөмүн сатып алууга мүмкүндүк берүүчү кирешелерге ээ болууга тийиш экендигин билдирет.

Азык-түлүк коопсуздугун жана экономикалык көз карандысыздыгын алдын алып жоюу боюнча Кыргыз Республикасында 2020-2026-жылдарга карата өнүктүрүүнүн улуттук программасынын негизги багыттарынын бири азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу, анын ичинде туруктуу азык-түлүк менен камсыз кылуу кепилдиги, ошондой эле баардык региондордо азык-түлүк көз карандысыздыгын камсыз кылуучу айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүү. Ошондой эле азык-түлүк коопсуздугунда өсүмдүк жана мал чарба продукциясынын негизги керектөөчүлөрү болуп жеңил өнөр жай, айыл чарба жана калк эсептелинет.

Мамлекет айыл чарба продукциясын өндүрүүдө жана кайра иштетүүдө топторду, кластерлерди жана шарттарды түзүшөт. Аймактык социалдык-экономикалык өнүктүрүү программаларынын чегинде агроөнөр жай комплекстерин өнүктүрүү пландарын иштеп чыгуу зарыл. Кластердик методологияны, ошондой эле ар кандай аймактарга жана айыл чарба өсүмдүктөрүнө ыңгайлаша ала турган типтүү кластердик моделди иштеп чыгуу зарыл. Агрардык секторду өнүктүрүүгө дем берүү механизмдерин кайра карап чыгуу, анын ичинде мамлекет тарабынан каржылык колдоону көбөйтүү жана уюштуруу жолдору менен кайра карап чыгуу зарыл.

Өлкөнүн түштүк аймагында азык-түлүк менен камсыз кылуунун фундаменталдуу багыттары тамак-аштын физикалык жана экономикалык жеткиликтүүлүгү; азык-түлүк менен камсыз кылуунун туруктуулугу жана тамактануу коопсуздугу болуп саналат. Физикалык продуктыларга өлкөнүн аймагында жана убакыттын ар бир көз ирмеминде, жок дегенде минималдуу санда жана талап кылынган ассортиментте болушу керек болгон тамак-аш азыктары кирет. Ошондуктан экономикалык аспект ар бир жаран тамак-аш азыктарынын белгиленген минималдуу топтомун сатып алуу үчүн жетиштүү кирешеге ээ болушу керек экендигин эске алат. Ал эми азык-түлүккө туруктуу жеткиликтүүлүк дегенде, биз өлкөнүн социалдык-экономикалык системасын түшүнөбүз, ал ар бир жаранга кыска мөөнөттө гана эмес узак мөөнөттүү келечекте тамак-аш менен камсыз болушуна кепилдик берет.

Өлкө азык-түлүк жана чийки азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу боюнча минималдуу талаптарды камсыз кылууга милдеттүү, анткени ал Кыргызстандын азык-түлүк коопсуздугунун деңгээли улуттук, демографиялык жана экономикалык негизги факторлору төмөнкү спектрин камтыйт: ата мекендик өндүрүштүн көлөмү; азык-түлүктү, анын ичинде Кыргызстандын аймактарында өндүрүүгө мүмкүн болгон жана өлкө ичинде өндүрүүгө мүмкүн болбогон товарларды импорттоо; ата мекендик өнөр жайларын иштетүү жана өнүктүрүү; калкты камсыз кылууда жеке чарбалардын өнүгүү деңгээли.

Аймактарда азык-түлүк коопсуздугу төмөнкү шарттарда ишке ашат деп эсептейбиз, алар: өлкөнүн калкынын жынысын, жашын, эмгек шарттарын, табигый-климаттык шарттарды эске алуу менен экологиялык жактан таза, ден соолука пайдалуу, ата

мекендик өндүрүштө өндүрүлгөн, илимий жактан негизделген стандарттарга жооп берген тамак-аш азыктары менен камсыз кылуу менен ишке ашырат. Ошондой эле азык-түлүк товарларынын баасы бардык жарандарга, көп балалуу үй-бүлөлөргө жана пенсионерлерге жеткиликтүү болууга тийиш. Табигый кырсыктар жана катастрофалар учурунда стратегиялык азык-түлүк запастары ошол аймактарга жетиштүү болушу шарт.

Аймактарды негизги азык-түлүктөр менен жетиштүү камсыз кылууда бир нече негизги көйгөйлөр каралат:

1. Өлкөнүн айыл чарба экономикасынын өсүү темптери салыштырмалуу бардык экономиканын өсүү темптеринен төмөн турат. Улуттук статистикалык комитетинин алдын ала эсептөөлөрү боюнча, 2024-жылдын январь-март айларында ички дүң продукциясынын көлөмү 248,8 млрд сомду түзүп, реалдуу өсүү темпи 108,8%ды түзгөн, анын ичинде айыл чарбасында – 1,4%ды түзөт.

Айыл чарба секторун өнүктүрүү жана айыл калкынын жашоо деңгээлин жогорулатуу бардык субъекттердин, анын ичинде аялдардын (фермерлердин, ишкерлердин жана кызмат көрсөтүүчүлөрдүн) потенциалын ишке ашырууда бирдей колдоосунан көз каранды.

2. Калктын өсүш динамикасы негизги айыл чарба азык-түлүк продуктыларын өндүрүүнү жана өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууну талап кылат.

Улуттук статистикалык комитетинин маалыматы боюнча калктын саны өсүү темпинде. Кыргызстандын туруктуу калкынын саны 2023-жылы

7 037.6 түзсө, 2024-жылга карата 7 млн 210 миң адамдын санын түздү.

3. Кыргызстандын түштүгүндө баардык аймактар сыяктуу эле 2023-жылга карата дан өсүмдүктөрү(буудай, арпа),кант,май өсүмдүктөрү, кондитердик азыктар, нан жана нан азыктары боюнча азык-түлүк көз карандысыздыгына жетишилген эмес. Негизи эле өлкөнүн түштүк аймагында өндүрүлбөгөн түшүмдөр биринчи таблицада көрсөтүлгөндөй бир кыйла тартыштык жаратат.

Таблица 1. Кыргызстандын түштүк региону боюнча азык-түлүк өндүрүштөргө статистикалык көрсөткүчү.

Азык-түлүк түрү	Ош облусу		Жалал-Абад облусу		Баткен облусу	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Дан (иштетилгенден кийинки салмакта)	327.8	333.4	272.5	280.8	109.8	97.7
Буудай (иштетилгенден кийинки салмакта)	89.5	82.2	48.6	47	29.4	24.4
Арпа (иштетилгенден кийинки салмакта)	42.3	38.3	31.4	24.1	17.4	11.4
Дан жүгөрүсү	196	212.8	192.4	209.7	63	61.9
Күрүч (иштетилгенден кийинки салмакта)	12.7	12.8	18.4	20.6	13.2	13.3
Дан буурчактар (иштетилгенден кийинки салмакта)	—	—	0.4	0.3	1.7	1.8
Кант кызылчасы (фабрикалык)	—	—	—	—	—	—
Май алынуучу өсүмдүктөр	2.6	2.1	6.1	5.5	0.9	0.8
Картошка	206.6	211.3	122.7	127.4	36.5	37.2
Жашылча	186.4	198.2	312.9	327.1	66.8	63.8
Азык-түлүктүк бакча өсүмдүктөрү	49.2	49.4	96	94.3	1.5	1.4
Мөмө-жемиш өсүмдүктөрү	57.5	59.6	42.4	42.6	58.5	60.6
Жүзүм	3.1	0.7	1.1	1	2.1	1.9
Эт (тирүүлөй салмакта)	50.1	—	40.8	—	17.3	—
Чийки сүт	340.3	347.7	363.5	372.9	106.9	101.9
Жумуртка, млн. даана	65.5	68.7	74.9	77.1	23.3	21.3

Эскертүү: (тонна менен белгиленип, кызыл менен белгиленген азык-түлүк түрү 2022-жылдан 2023-жылга карата азайышы.)

4. Аймакта чакан товарлардын эсебинен айыл чарба өндүрүшүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн жана өндүрүмдүүлүгүнүн төмөндүгү, айылдык товар өндүрүүчүлөрдүн (кооперациялардын, кластерлердин) өндүрүштүк интеграциясынын эффективдүү формаларынын аз таралышы. 5. Аймакта айыл чарба өндүрүшү үчүн негизги жаратылыш ресурстарын пайдалануу, туруктуулукту камсыз кылуу үчүн турукташтырууга жана дайыма жакшыртууга муктаж.

Ош областы боюнча айыл чарба өсүмдүктөрүнүн айдоо аянты 180,9 гектарды түзөт. Ошондой эле, Республикада керектелүүчү суунун жалпы көлөмү 12 млрд 584 млн куб метрди түздү.

Кыргыз Республикасындагы аймактык азык-түлүк коопсуздугунун көйгөйлөрүн чечүүдө, аймактык өндүрүштүк диспропорциясын көзөмөл кылуу жана көйгөйлөрдү чечүү үчүн эл аралык, мамлекеттик долбоорлордун иштеши азык –түлүк коопсуздугун жогору чыңдоо таасир этет. Ошондой долбоорлордун бири Fair and Sustainable Development Solutions (FSDS) коомдук фонду «Кыргызстандын айыл калкынын азык-түлүк коопсуздугу» долбоору астында түштүк региондорунда бир нече фермерлер жана калк менен иштөөдө азык түлүк коопсуздугун алдын алуу иш аракеттерин уюштуруп келүүдө. Ошондой эле, долбоор дыйкандардын туруктуу кирешесин гана камсыз кылбастан, аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө да салым кошо ала турган туруктуу айыл чарба системасын өнүктүрүүгө карай маанилүү кадам жасоодо. Долбоор жогорку ийкемдүүлүктү жана натыйжага багытталгандыгын көрсөтүү менен конкреттүү маселелерди чечүүнүн эффективдүү моделдерин жана механизмдерин иштеп чыгууну улантууда. Жетишилген ийгиликтерди мындан ары өнүктүрүү жана кеңейтүү Кыргызстандын айыл калкын азык-түлүк коопсуздугу жана туруктуу өнүктүрүү үчүн бекем негиз түзөт. Бул өлкөнүн келечегине кошкон маанилүү салым болуп саналат. Ал эми 2024-жылдын башынан бери АЧК-12 программасын ишке ашыруу алкагында 741 кардарга 313 миллион сом өлчөмүндө жеңилдетилген насыялар бөлүнгөн. Ошондой эле, агроөнөр жай кластерлерди өнүктүрүү үчүн жыл сайын 3,64 млрд сомдон ашык каражат бөлүү менен «Агроөнөр жай комплексин кредиттөө» долбоорун ишке ашыруу улантылууда. 2024-жылдын январь-мартында айыл чарбасынын дүң продукциясы 38,1 млрд сомду түздү. Ал эми 2023-жылдын ушул мезгилинин деңгээлине салыштырмалуу реалдуу өсүү темпи 101,4 % түздү. Айыл чарба продукциясынын дүң өндүрүшүнүн өсүшү негизинен мал чарба продукциясын 1,4% га көбөйтүүнүн эсебинен камсыз кылынды. Мал чарбачылыгын, өсүмдүк өстүрүүчүлүктү жана айыл чарба продукциясын кайра иштетүү тармагын өнүктүрүү үчүн айыл чарба субъекттерине мамлекеттик колдоо көрсөтүү улантылууда, бул максаттарга жыл сайын 5-6 миллиард сом өлчөмүндө финансылык каражаттар бөлүнөт.

2024-жылдын башынан бери Айыл чарба долбоору АЧК-12 программасын ишке ашыруу алкагында 741 алуучуга 313 миллион сом өлчөмүндө жеңилдетилген насыялар бөлүнгөн. Ошондой эле, агроөнөр жайлык кластерлерди өнүктүрүү үчүн жыл сайын 3 млрд сомдон ашык каражат бөлүү менен «Агроөнөр жай комплексин кредиттөө» долбоорун ишке ашыруу улантылууда.

Өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун чыңдоого багытталган долбоорлор анын арасында WFP Kyrgyzstan долбоору да он миндеген кыргызстандык баардык аймактардагы дыйкандарга түшүмдүүлүгүн жогорулатууга жардам берип келет.

Долбоорлор аймактарда азык-түлүк коопсуздугун жоюуда, буудайды жана башка маанилүү азык-түлүк өсүмдүктөрүн, ошондой эле сүттү, жумуртканы жана мөмө жемиштердин сортторун туура өстүрүүдө, жерлерди реабилитациялоодо олуттуу колдоо көрсөтүлдө. Республиканын түштүгүндө жана башка облустарда пайдаланылбай жаткан гектарлаган жергерди айыл чарба багытында пайдаланууга шарт түзүлдү.

Жаздык үрөндөр 2024-жылга камсыздоо, кылкандуу дан эгиндери боюнча керектөө 67,2 миң тонна түзсө, 65,4 миң тонна, же 97,3 пайызга камсыздалган. Анын ичинен буудай үрөнү 22,9 миң тонна керектелсе, 22,3 миң тонна топтолуп, камсыздоо 97,1 пайызга, арпа 44,2 миң тонна керектелсе, 43 миң тонна топтолуп, камсыздоо 97,4 пайызды түзгөн.

Ошондой эле, 2024-жылдын күздүк айдап себүүсүнө республика боюнча жалпы 37,4 миң тонна кылкандуу дан өсүмдүктөрүнүн үрөнү керектелсе, 36,1 миң тонна кылкандуу дан эгиндеринин үрөнү топтолуп, 96,7 пайызы камсыздалды. Анын ичинен күздүк буудай үрөнүнүн керектөөсү 36,2 миң тоннаны түзсө, анын 34,9 миң тонна топтолуп, 96,6 пайызга аткарылды. Ал эми күздүк арпа үрөнүн керектөөсү 1,2 миң тоннаны талап кылынса, ал 100 пайызга камсыз болду. Ал эми, тритикаленин керектөөсү 11 тоннаны түзүп, анын 100 пайызы камдалган.

Мамлекеттик дотация аркылуу түзүлгөн келишимдердин негизинде республика боюнча дыйкан жана фермерлерге 2827,6 тонна жаздык айыл чарба өсүмдүктөрүнүн үрөнү, үрөнчүлүк чарбалар тарабынан министрликке караштуу Райондук аградык өнүктүрүү башкармалыктары аркылуу таркатылды. Таркатылган үрөндүн акча каражаты 35,1 млн. сомду түздү. Мамлекеттик дотация аркылуу үрөн алган дыйкан жана фермерлердин саны 2047 жетти. Асыл-тукум материалы боюнча жасалма уруктандыруу жол менен уруктандырылган малдын саны 77 626 башты түзүп, былтыркы жылдын ушул мезгилине салыштырмалуу 12 178 башка көп, болду. Ал эми 496,4 миң баш бодо, 11,7 миң баш жылкы, 5,9 миң баш чочко малдар идентификацияланып, СИОЖ системасына киргизилди. Балык чарбасында 2024-жылдын 1-октябрына карата балык жаңы ачылган чарбалардын саны 35ти түздү. Бул 2023-жылдын ушул мезгилине салыштырмалуу 21ге көбөйдү. Балык көлмөлөрүн балыктандыруу 28,8 млн. даананы түзүп, былтыркы жылга салыштырмалуу 8,6 млн. даанага көп болгон.

Азыркы учурда калктын ар бир жан башына орточо тамак-аш чыгашасы белгиленген минималдуу ченемдерден төмөн. Калктын сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн төмөн болушу сапаттуу тамак-аш азыктарын калктын көпчүлүк бөлүгү үчүн экономикалык жактан алсыз кылат. Балдардын, жаштардын жана аялдардын тамак-ашка болгон муктаждыктары талаптагыдай канааттандырылбай жаткандыктан азык-тулук коопсуздугун камсыз кылуу боюнча чараларды ишке ашыруу талаптагыдай болушу зарыл. Ведомстволордун ортосунда өз ара аракеттенүү жана так координация болушу, жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өз аймактарында азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылууда активдүү роль аткарышы зарыл.

Азык-түлүк коопсуздугунун максаттарына жетүү үчүн төмөнкү маселелерди чечүү зарыл:

1) Мамлекеттик органдар менен Мамлекеттик тамак-аш коопсуздугу уюмунун ортосундагы контролду жана координацияны күчөтүү, азык-түлүк коопсуздугунун абалына үзгүлтүксүз талдоо жүргүзүү, пайда болгон тобокелдиктерди жана коркунучтарды өз убагында болжолдоо.

2) Өндүрүштү техникалык жана технологиялык реструктуризациялоону мамлекеттик колдоонун натыйжалуулугун жогорулатуу жана сапаттын эл аралык стандарттарына өтүү аркылуу айыл чарба продукциясынын жана кайра иштетилген продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу.

3) Айыл чарбасын каржылоо жана кредиттөө жагында мамлекеттик ресурстарды пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуу.

4) Тамак-аш азыктарынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик ишканалардын ишинде жаңы ыкмаларды колдонууга, ошондой эле мамлекеттик материалдык резервдеги тамак-аш материалдарын жана башка номенклатуралык продукцияларды үзгүлтүксүз толуктап туруу.

5) Айыл чарбасында импортту алмаштыруу боюнча чараларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу;

6) Жер жана суу ресурстарын пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу.

Аймактарда кичи суу сактагычтарды куруу жана пайдалануу.

8) Заманбап технологиялардын негизинде айыл чарбада чийки заттарын иштетүүдө жаңы технологияларды жана жабдууларды киргизүү.

9) Мал чарбачылыгын, өсүмдүк чарбасын, үрөнчүлүк жана балыкчылыкты, тамак-аш өндүрүшүн, кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүү.

10) Аймактын өзгөчөлүктөрүн жана айыл чарбасындагы малдын санын эске алуу менен жайыттарды натыйжалуу пайдалануу.

11) Айыл чарба жерлеринин түшүмдүүлүгүн калыбына келтирүү жана жогорулатуу, жердин деграацияланышына жол бербөө, ошондой эле иштеп жаткан жерлерди натыйжалуу пайдалануу.

12) Инвестиция тартуу менен аймактык айыл чарбасын өнүктүрүү.

13) Эл аралык долбоорлор менен иштөөдө ар бир аймакка көңүл бөлүп, фермерлер менен жеке иш алып баруу керек.

Колдонулаган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын суу ресурстары, айыл чарба жана кайра иштетүү өнөр жай министрлиги. Электрондук ресурс: URL: <https://agro.gov.kg/kg/>.
2. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети. Электрондук ресурс: URL: <https://stat.gov.kg/kg/opendata/category/15/>
3. Абдулложонова, А. Н. Проблемы продовольственной безопасности рынка Кыргызской Республики / А. Н. Абдулложонова, Ф. Т. Артыкбаева // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2023. – № 2(3). – С. 26-34. – DOI 10.52754/16948734_2023_2(3)_5. – EDN QODRBA.
4. 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасы(КР Президентинин 2024-жылдын 30-июлундагы ПЖ № 210 Жарлыгынын редакциясына ылайык) (6.2. Айыл чарбасы жана кайра иштетүү)
5. Кыргыз Республикасындагы “Fair and Sustainable Development Solutions” (FSDS) долбоору. Электрондук ресурс: URL: <https://fsds.kg/>
6. Асанов, М. А. Проблемы и перспективы обеспечения продовольственной безопасности региона в условиях инновационного развития агропромышленного комплекса / М. А.

- Асанов // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2023. – № 1(2). – С. 9-14. – DOI 10.52754/16948734_2023_1_2. – EDN OGASAH.
7. Кыргыз Республикасынын Финансы Министрлигинин Электрондук ресурс: URL: <https://www.minfin.kg/posts/show/po-proektu-fsh-12-profinansirovano-364-mlrd-somov>
 8. Таабалдиева, Н. А. Совершенствование организационно-экономического механизма аграрного сектора / Н. А. Таабалдиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 2, № 1. – С. 94-101. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_1_94. – EDN FSTOHN.
 9. Долбоор “We bring life-saving relief in emergencies” Электрондук ресурс: URL: <https://www.wfp.org/countries/kyrgyz-republic>
 10. Кыргыз Республикасынын эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги. Электрондук ресурс: URL: <https://zanyatost.kg/Home/Statistics>.